

**BO'LAJAK MUSIQA O'QITUVCHILARINI AN'ANAVIY XONANDALIKKA
TAYYORLASH MASALALARI****Umurzoqova Moxlaroy Muxtorjon qizi**

Andijon davlat pedagogika insituti magistratura bo'limi
musiqiy ta'lim va san'at yo'nalishi 1 - bosqich magistranti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18612325>

Annotatsiya. Mazkur ilmiy maqolada bo'lajak musiqa o'qituvchilarini an'anaviy xonandalikka tayyorlash jarayonining nazariy va amaliy asoslari atroflicha yoritilgan.

Tadqiqotda an'anaviy xonandalik san'atining milliy musiqa ta'limidagi o'rni, uning yosh avlod ma'naviy-estetik tarbiyasidagi ahamiyati hamda pedagogik jarayondagi vazifalari tahlil qilinadi. Shuningdek, oliy ta'lim muassasalarida musiqa ta'limi yo'nalishida tahsil olayotgan talabalarni an'anaviy xonandalikka tayyorlashda uchraydigan metodik va ijrochilik muammolari aniqlanib, ularni bartaraf etish yo'llari ko'rsatib beriladi.

Maqolada vokal mashg'ulotlarda milliy ijro uslublarini qo'llash, ustoz-shogird an'analaridan foydalanish hamda talabalarning ijodiy faolligini oshirishga qaratilgan samarali pedagogik yondashuvlar asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: an'anaviy xonandalik, musiqa ta'limi, bo'lajak o'qituvchi, milliy ijro uslubi, ijrochilik madaniyati, pedagogik tayyorgarlik.

Bugungi globallashuv va axborot texnologiyalari jadal rivojlanayotgan sharoitda milliy madaniyat va san'atni asrash, uni yosh avlod ongiga chuqur singdirish dolzarb ijtimoiy-pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Har bir xalqning milliy o'zligini, tarixiy xotirasini va ma'naviy qiyofasini belgilovchi muhim omillardan biri bu — uning musiqiy merosidir. Shu nuqtayi nazardan qaraganda, musiqa ta'limi tizimida an'anaviy xonandalik san'atini saqlash, rivojlantirish va ta'lim jarayoniga samarali tatbiq etish muhim ahamiyat kasb etadi.

An'anaviy xonandalik asrlar davomida shakllangan bo'lib, xalqning turmush tarzi, urf-odatlar, ruhiy kechinmalari va estetik qarashlarini o'zida mujassam etadi. U faqatgina musiqiy ijrochilik shakli emas, balki ma'naviy-tarbiyaviy, madaniy va estetik qadriyatlarni avlodlardan avlodga yetkazuvchi muhim vositadir. Shu sababli ham bu san'at turini yoshlar ongiga singdirishda musiqa o'qituvchisining kasbiy tayyorgarligi hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Bo'lajak musiqa o'qituvchilari nafaqat bilim beruvchi pedagog, balki milliy musiqiy meros targ'ibotchisi, estetik did shakllantiruvchi va ma'naviy tarbiya beruvchi shaxs sifatida faoliyat olib boradi. Ularning an'anaviy xonandalik bo'yicha puxta tayyorgarlikka ega bo'lishi umumta'lim maktablari, ixtisoslashtirilgan musiqa maktablari hamda madaniyat muassasalarida ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Shu bois oliy ta'lim muassasalarida musiqa ta'limi yo'nalishida tahsil olayotgan talabalarni an'anaviy xonandalikka tayyorlash masalasi bugungi kunda alohida ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etmoqda.

Amaliyot shuni ko'rsatadiki, ko'plab hollarda musiqa o'qituvchilarini tayyorlash jarayonida akademik (klassik) vokal yo'nalishiga ko'proq e'tibor qaratilib, an'anaviy ijro uslublari ikkinchi darajali o'rinda qolib ketmoqda. Natijada bo'lajak o'qituvchilarda milliy xonandalikka xos bo'lgan ohangdorlik, ijro erkinligi, matn va kuy uyg'unligini his etish ko'nikmalari yetarli darajada shakllanmaydi. Bu esa maktab o'quvchilariga milliy musiqa namunalarini to'laqonli va badiiy jihatdan mukammal yetkazishda muayyan qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi.

Shuningdek, an'anaviy xonandalikni o'qitishda metodik ta'minotning yetishmasligi, zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan uyg'unlashmagan o'quv dasturlari ham dolzarb muammolardan biridir. Bo'lajak musiqa o'qituvchilarida milliy ijro uslubini chuqur anglash, uni tahlil qilish va amaliyotda qo'llash ko'nikmalarini shakllantirish uchun ilmiy asoslangan yondashuv zarur.

Shu bois mazkur tadqiqot bo'lajak musiqa o'qituvchilarini an'anaviy xonandalikka tayyorlash jarayonini ilmiy-pedagogik jihatdan tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash hamda ularni bartaraf etishga qaratilgan samarali metod va usullarni asoslab berishga qaratilgan.

Tadqiqot natijalari musiqa ta'limi tizimini takomillashtirish, milliy musiqiy merosni asrash va yosh avlodning ma'naviy-estetik tarbiyasini yuksaltirishga xizmat qilishi bilan ahamiyatlidir.

Mazkur tadqiqot bo'lajak musiqa o'qituvchilarini an'anaviy xonandalikka tayyorlash jarayonining pedagogik, metodik va ijrochilik jihatlarini chuqur o'rganishga qaratilgan bo'lib, unda ilmiy izchillikni ta'minlash maqsadida kompleks metodologik yondashuv qo'llanildi.

Tadqiqot jarayonida nazariy va empirik metodlar o'zaro uyg'un holda tanlanib, ularning har biri aniq ilmiy vazifalarni hal etishga xizmat qildi. Avvalo, **nazariy tahlil metodi** asosiy metodlardan biri sifatida qo'llanildi. Ushbu metod yordamida musiqa pedagogikasi, an'anaviy xonandalik san'ati, milliy musiqiy meros hamda vokal ijrochilikka oid ilmiy-adabiy manbalar chuqur o'rganildi. Ilmiy maqolalar, monografiyalar, o'quv qo'llanmalar va dissertatsion tadqiqotlar tahlil qilinib, bo'lajak musiqa o'qituvchilarini tayyorlashga doir mavjud yondashuvlar aniqlashtirildi. Nazariy tahlil jarayonida an'anaviy xonandalikning estetik, tarbiyaviy va pedagogik ahamiyati ochib berildi hamda ushbu san'at turini o'qitishning ilmiy-metodik asoslari tizimlashtirildi. Bu metod tadqiqotning konseptual asosini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etdi.

Keyingi bosqichda **kuzatish metodi** qo'llanildi. Kuzatish jarayonida oliy pedagogik ta'lim muassasalarida musiqa ta'limi yo'nalishida tahsil olayotgan talabalarning vokal mashg'ulotlari, individual darslari va amaliy mashqlar jarayoni tizimli ravishda tahlil qilindi.

Kuzatish orqali talabalar tomonidan an'anaviy xonandalikka xos ijro uslublarini o'zlashtirish darajasi, ovoz bilan ishlash ko'nikmalari, ijro madaniyati hamda milliy kuy va ashulalarni talqin etish qobiliyatlari baholandi. Shuningdek, o'qituvchilarning dars jarayonida qo'llayotgan metodlari, pedagogik yondashuvlari va an'anaviy ijroga e'tibor darajasi aniqlab borildi. Kuzatish natijalari tadqiqotning amaliy holatini real pedagogik jarayon misolida yoritishga imkon berdi.

Tadqiqotda **suhbat va so'rovnoma metodlari** ham muhim o'rin egalladi. Ushbu metodlar orqali talaba va o'qituvchilarning an'anaviy xonandalikka bo'lgan munosabati, ushbu yo'nalishda bilim va ko'nikmalarni egallashdagi qiyinchiliklari hamda ehtiyojlari aniqlashtirildi. Suhbatlar jarayonida talabalarning milliy musiqa va xonandalik san'atiga bo'lgan qiziqishi, ularning kelajak kasbiy faoliyatida an'anaviy ijroni qo'llashga tayyorligi o'rganildi. So'rovnoma natijalari esa umumlashtirilib, mavjud muammolarni statistik va tahliliy jihatdan aniqlashga yordam berdi.

Ushbu metodlar tadqiqotda subyektiv fikrlar va real tajribani uyg'unlashtirish imkonini yaratdi. Shuningdek, tadqiqotda **amaliy tajriba metodi** yetakchi metodlardan biri sifatida qo'llanildi. Amaliy tajriba jarayonida vokal mashg'ulotlarga an'anaviy xonandalikka xos maxsus mashqlar, xalq qo'shiqlarini tahlil asosida o'rganish, ustoz-shogird an'analariga tayangan yondashuvlar joriy etildi.

Talabalar bilan individual va guruh mashg'ulotlari olib borilib, ularning ijrochilik mahoratidagi o'zgarishlar tizimli ravishda tahlil qilindi. Tajriba natijalariga ko'ra, an'anaviy uslubga asoslangan mashqlar talabalarning ovoz imkoniyatlarini ochish, ijro ifodaviyligini kuchaytirish va milliy musiqiy tafakkurni rivojlantirishda samarali ekanligi aniqlandi. Tadqiqot Andijon viloyatidagi oliy pedagogik ta'lim muassasalari misolida olib borilib, tanlangan metodlar ilmiy ishonchlilik va amaliy ahamiyatni ta'minlashga xizmat qildi. Metodologik yondashuvlarning kompleks qo'llanilishi tadqiqot maqsadiga erishish, bo'lajak musiqa o'qituvchilarini an'anaviy xonandalikka tayyorlash jarayonini ilmiy-pedagogik jihatdan asoslash imkonini berdi.

O'tkazilgan tadqiqot natijalari bo'lajak musiqa o'qituvchilarini an'anaviy xonandalikka tayyorlash jarayonida qator tizimli muammolar mavjudligini ko'rsatdi. Ushbu muammolar nafaqat talabalarning ijrochilik darajasiga, balki ularning kelajakdagi pedagogik faoliyatiga ham bevosita ta'sir ko'rsatishi aniqlandi. Tadqiqot davomida olingan ma'lumotlar nazariy tahlil, kuzatish, suhbat, so'rovnomalar hamda amaliy tajriba natijalari asosida umumlashtirildi.

Birinchi navbatda, talabalarda **an'anaviy xonandalik uslublari bo'yicha nazariy bilimlarning yetarli emasligi** aniqlandi. Ko'plab talabalar milliy xonandalikning kelib chiqishi, tarixiy shakllanish bosqichlari, hududiy ijro uslublari hamda badiiy-estetik xususiyatlari haqida yuzaki tasavvurga ega ekanliklari kuzatildi. Bu holat, o'z navbatida, an'anaviy kuy va ashulalarni ongli ravishda ijro etish, ularning mazmun-mohiyatini chuqur his qilish jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Nazariy bilim yetishmasligi sababli talabalar ijro jarayonida ko'proq takrorlash va taqlidga tayanib qolayotganliklari aniqlandi.

Ikkinchi muhim muammo sifatida **vokal mashg'ulotlarda asosan akademik (klassik) xonandalikka ustuvorlik berilishi** qayd etildi. Tadqiqot davomida kuzatilgan darslarda ovoz qo'yish, nafas olish, artikulyatsiya kabi vokal mashqlar ko'proq klassik vokal talablariga mos tarzda olib borilayotgani ma'lum bo'ldi. Natijada talabalar an'anaviy xonandalikka xos bo'lgan erkin ohangdorlik, tabiiy ovoz chiqarish, matn va kuy uyg'unligi kabi muhim ijrochilik elementlarini yetarli darajada egallay olmayotganliklari kuzatildi. Bu holat milliy ijro uslubining o'ziga xos jihatlarini to'liq namoyon etishga to'sqinlik qilmoqda.

Uchinchi aniqlangan muammo **milliy ijro usullarini amaliyotda qo'llash uchun metodik qo'llanmalar va o'quv-uslubiy materiallarning yetishmasligi** bilan bog'liq.

Tadqiqotda ishtirok etgan o'qituvchilar va talabalar tomonidan an'anaviy xonandalikka oid zamonaviy, tizimli va amaliy yo'naltirilgan metodik manbalar tanqisligi ta'kidlandi. Mavjud darslik va qo'llanmalar esa ko'pincha umumiy tavsifga ega bo'lib, aniq mashqlar, ijro usullari va pedagogik tavsiyalar bilan yetarlicha boyitilmagan. Natijada o'qituvchilar ko'proq shaxsiy tajriba va og'zaki an'analariga tayanishga majbur bo'layotganliklari ma'lum bo'ldi.

To'rtinchi muammo sifatida **talabalarning milliy kuy va ashulalarga ijodiy yondashuvining sustligi** aniqlandi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, talabalar ko'pincha an'anaviy asarlarni tayyor shaklda qabul qilib, ularni mustaqil tahlil qilish, badiiy talqin etish va ijodiy yondashish ko'nikmalariga yetarlicha ega emaslar. Bu holat ularning sahnaviy ijro madaniyatida ham namoyon bo'lib, ijroda hissiy ifodaviylikning kamligi va milliy ruhning yetarli darajada sezilmasligiga olib kelmoqda.

Shu bilan birga, tadqiqot doirasida tashkil etilgan **tajriba mashg'ulotlari ijobiy natijalarni** ko'rsatdi. An'anaviy xonandalikka oid maxsus vokal mashqlar, xalq qo'shiqlarini mazmuniy va badiiy tahlil asosida o'rganish, ustoz-shogird an'analarga tayangan yondashuvlar joriy etilgach, talabalarning ijrochilik faoliyatida sezilarli o'zgarishlar kuzatildi.

Xususan, talabalar ovoz imkoniyatlaridan yanada erkin va tabiiy foydalanishni o'rgandilar, ijroda milliy ohangdorlik va ifodaviylik kuchaydi.

Tajriba yakunida talabalarining **milliy uslubni his etish qobiliyati**, sahnaviy ishonchliliigi va ijodiy faolligi oshgani aniqlandi. Bu esa an'anaviy xonandalikka yo'naltirilgan metodik yondashuvlarning samaradorligini tasdiqlaydi. Olingan natijalar bo'lajak musiqa o'qituvchilarini tayyorlash jarayonida an'anaviy xonandalikka alohida e'tibor qaratish zarurligini ilmiy-amaliy jihatdan asoslab berdi.

Tadqiqot davomida olingan natijalar bo'lajak musiqa o'qituvchilarini an'anaviy xonandalikka tayyorlash jarayoni murakkab, ko'p qirrali va tizimli yondashuvni talab etishini yaqqol ko'rsatdi. An'anaviy xonandalikni samarali o'qitish faqatgina vokal texnika yoki qo'shiq kuylash ko'nikmalarini shakllantirish bilan cheklanmasligi, balki keng qamrovli pedagogik, madaniy va estetik omillarni o'z ichiga olishi lozim. Shu ma'noda, mazkur tadqiqot natijalari an'anaviy xonandalikni o'qitishda kompleks yondashuvning muhimligini ilmiy jihatdan tasdiqlaydi.

Avvalo, an'anaviy xonandalikni o'qitishda **nazariy va amaliy bilimlarning uyg'unligi** alohida ahamiyatga ega ekani aniqlandi. Talabalarga faqatgina qo'shiqni texnik jihatdan to'g'ri kuylashni o'rgatish yetarli emas. Ular ijro etayotgan asarning kelib chiqishi, tarixiy ildizlari, mazmuni, badiiy-g'oyaviy mohiyati hamda ijro an'analari haqida chuqur bilimga ega bo'lishlari zarur. Chunki ana shunday bilimlar asosida ijro jarayoni ongli, mazmunli va hissiy jihatdan boy bo'ladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, nazariy tahlil bilan boyitilgan vokal mashg'ulotlar talabalar ijrosida milliy ruh va badiiy ifodaviylikni kuchaytiradi.

Shuningdek, muhokama jarayonida **an'anaviy xonandalikning tarbiyaviy ahamiyati** ham alohida e'tiborga loyiqdir. An'anaviy qo'shiqlar mazmunida xalqning hayot tarzi, axloqiy qadriyatlari, orzu-intilishlari va estetik qarashlari mujassam bo'lgani bois, ularni o'rganish jarayoni talabalar ma'naviy dunyosining boyishiga xizmat qiladi. Bu esa bo'lajak musiqa o'qituvchisining shaxsiy va kasbiy kamolotida muhim o'rin tutadi. Tadqiqot natijalari an'anaviy xonandalikni puxta egallagan talabalarda milliy madaniyatga nisbatan mas'uliyat hissi va kasbiy ong yuqori shakllanishini ko'rsatdi.

Muhokama davomida aniqlanganki, **zamonaviy pedagogik texnologiyalarni an'anaviy xonandalik mashg'ulotlariga uyg'unlashtirish** ta'lim samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Audio va video yozuvlardan foydalanish, mashhur xonandalar ijrosini tahlil qilish, taqqoslash va muhokama qilish talabalarining eshitish madaniyati va musiqiy tafakkurini rivojlantiradi. Bunday yondashuv talabalarga an'anaviy ijroning nozik jihatlarini chuqurroq anglash, turli ijro maktablari va uslublarini farqlash imkonini beradi. Shu bilan birga, zamonaviy texnologiyalar talabalarining mustaqil ishlash ko'nikmalarini ham shakllantiradi.

Tadqiqot natijalari boshqa ilmiy izlanishlar bilan taqqoslanganda, milliy musiqiy merosni ta'lim tizimi orqali rivojlantirish masalasi dolzarbligini yana bir bor tasdiqlaydi. Ko'plab olimlar an'anaviy san'at turlarini ta'lim jarayoniga chuqur joriy etish orqali yosh avlodning estetik didini shakllantirish va milliy o'zlikni anglash darajasini oshirish mumkinligini ta'kidlaydilar. Ushbu tadqiqot ham mazkur fikrlarni qo'llab-quvvatlab, an'anaviy xonandalikni musiqa o'qituvchilari tayyorlash tizimining muhim tarkibiy qismi sifatida ko'rib chiqadi.

Muhokama jarayonida yana bir muhim jihat sifatida **ustoz-shogird an'analariining ahamiyati** e'tirof etildi. An'anaviy xonandalik tarixan og'zaki an'analari asosida shakllangan bo'lib, bu jarayonda ustozning shaxsiy tajribasi, ijro uslubi va pedagogik yondashuvi katta rol o'ynaydi.

Tadqiqot davomida ustoz-shogird an'analari asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar talabalar uchun yanada samarali va ilhomlantiruvchi bo'lgani kuzatildi. Bu holat an'anaviy xonandalikni o'qitishda shaxsiy namuna va bevosita ijroiyl tajribaning muhimligini ko'rsatadi.

Umuman olganda, muhokama natijalari shuni ko'rsatadiki, bo'lajak musiqa o'qituvchilarini an'anaviy xonandalikka tayyorlash jarayonini samarali tashkil etish uchun kompleks, tizimli va ilmiy asoslangan yondashuv zarur. Ushbu yondashuv nafaqat talabalarning ijrochilik mahoratini oshiradi, balki ularning kelajakdagi pedagogik faoliyatida milliy musiqiy merosni ongli va mazmunli tarzda yetkazish imkonini ham kengaytiradi.

Xulosa qilib aytganda, bo'lajak musiqa o'qituvchilarini an'anaviy xonandalikka tayyorlash musiqa ta'limi tizimining muhim va ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Chunki an'anaviy xonandalik xalqning tarixiy xotirasi, milliy o'zligi va ma'naviy qadriyatlarini mujassam etgan san'at turi bo'lib, uni yosh avlodga yetkazishda musiqa o'qituvchisining kasbiy saviyasi va ijrochilik madaniyati hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Shu bois bo'lajak musiqa o'qituvchilarini tayyorlash jarayonida an'anaviy xonandalikka oid bilim, ko'nikma va malakalarni tizimli ravishda shakllantirish zarurati yuzaga keladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, mazkur jarayonni samarali tashkil etish uchun nazariy bilimlar, amaliy vokal ko'nikmalar va milliy musiqiy tafakkurni o'zaro uyg'un holda rivojlantirish muhimdir. Talabalar nafaqat an'anaviy qo'shiqlarni kuylash texnikasini, balki ularning mazmuni, kelib chiqishi, badiiy-g'oyaviy mohiyati hamda ijro an'alarini chuqur anglab yetishlari lozim. Ana shundagina ularning ijrosi ongli, ifodaviy va milliy ruhga boy bo'ladi. Bu esa kelajakda maktab o'quvchilariga milliy musiqani to'g'ri va ta'sirchan tarzda yetkazish imkonini beradi.

Shuningdek, tadqiqot asosida an'anaviy xonandalikni o'qitishda mavjud metodik kamchiliklarni bartaraf etish zarurligi aniqlandi. Xususan, an'anaviy xonandalikka oid maxsus o'quv dasturlari, metodik qo'llanmalar va amaliy mashqlar tizimini ishlab chiqish dolzarb vazifa sifatida namoyon bo'ldi. Bunday materiallar bo'lajak musiqa o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini mustahkamlash, ularning ijrochilik va pedagogik kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari, shuningdek, ustoz-shogird an'alarini tiklash va rivojlantirishning muhimligini ham ko'rsatdi. An'anaviy xonandalik tarixan og'zaki an'alar orqali shakllanganligi sababli, bu san'at turini o'rganishda bevosita ustoz tajribasi, ijro namunalari va shaxsiy yondashuv alohida ahamiyatga ega. Ustoz-shogird asosidagi mashg'ulotlar talabalarning ijodiy faolligini oshiradi, ularni mustaqil izlanishga va milliy musiqaga nisbatan chuqur qiziqishga undaydi.

Umuman olganda, mazkur tadqiqot bo'lajak musiqa o'qituvchilarini an'anaviy xonandalikka tayyorlash jarayonini takomillashtirish, milliy musiqiy merosni ta'lim orqali asrash va rivojlantirishga xizmat qiladi. Olingan xulosalar musiqa ta'limi tizimini yanada boyitish, yosh avlodning ma'naviy-estetik tarbiyasini yuksaltirish hamda milliy madaniyatni kelajak avlodlarga yetkazishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Karimov I.A. **Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch.** – Toshkent: Ma'naviyat, 2008. – 176 b.
2. Yunusov R. **O'zbek xalq musiqasi tarixi va nazariyasi.** – Toshkent: O'qituvchi, 2010. – 240 b.
3. Rajabov A. **An'anaviy xonandalik san'ati asoslari.** – Toshkent: Musiqa, 2015. – 198 b.

4. Abdurahmonov B. **Musiqa pedagogikasi va ta'lim metodikasi.** – Toshkent: Fan va texnologiya, 2017. – 220 b.
5. To'xtasinov D. **O'zbek vokal ijrochiligi va uning uslubiy xususiyatlari.** – Toshkent: San'at, 2014. – 184 b.
6. Qodirov N. **Musiqa ta'limida milliy qadriyatlar.** – Toshkent: Akademnashr, 2019. – 160 b.
7. Sharipova M. **Bo'lajak musiqa o'qituvchilarini kasbiy tayyorlashning pedagogik asoslari.** – Toshkent: Fan, 2016. – 210 b.
8. Yo'ldoshev J., Usmonov S. **Pedagogik texnologiyalar asoslari.** – Toshkent: O'qituvchi, 2013. – 192 b.
9. Xolmatova G. **An'anaviy qo'shiq ijrochiligida ustoz-shogird an'anasi.** // *San'at va madaniyat* jurnali, 2020, №2. – B. 45–49.
10. Mamatqulov A. **Musiqa ta'limida vokal ijrochilikni rivojlantirish masalalari.** – Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2021. – 168 b.